

IRÁNYTŰ INTÉZET

Ki őrzi az Őrzőket?

Második rész

Folytatásos cikkünk első részben az civil kontroll elméleti fejtegetéseivel foglalkoztunk, valamint végignéztük a végrehajtó hatalom, pontosabban az állam irányítási lehetőségeit, eszközeit a fegyveres szervekkel a szemben.

A következőkben szeretném bemutatni a civil-katonai együttműködés másik oldalát. A továbbiakban vizsgáljuk meg azt, hogy a hadsereg milyen úton-módon képes működni ebben a számára kialakított „különleges” kapcsolatban.

Az őrzők lojalitásának kérdése - az engedelmesség

Az engedelmesség fogalmának alapvetően két aspektusa van: hogy ki az engedelmesség letéteményese, valamint, hogy kinek/kiknek kell engedelmeskedni. A demokráciákban az engedelmesség problémája – ha lehet így fogalmazni – halmozottan jelenik meg. Gondoljunk abba bele, hogy míg egy diktatórikus rendszerben egyértelmű, hogy a vezetőnek kell engedelmeskedni, addig demokráciában, vagyis a „hatalom” megosztásánál ez az „engedelmességi út” sokkal bonyolultabb tele kanyargós, egymást akadályozó zsákutcákkal. Így érdemes kitekintenünk az Amerikai Egyesült Államok gyakorlatára, hiszen a hatalom katonai alkalmazásának amerikai módszere sok nemzet szemében követendő példaként jelenik meg. Amerikában tehát a probléma az USA mindenkori elnöke és a Kongresszus – országgyűlés - között alakult ki. A probléma feltérképezéséhez vissza kell tekintenünk Richard Nixon elnökségére. 1973-ban született meg a „háborús jogok törvénye”¹, melynek alapvető célja az volt, hogy gátat szabjon az amerikai hadigépezet elnöki „egyeduralmának”. A törvény értelmében ugyanis a mindenkori amerikai elnök köteles a Kongresszust 48 órán belül értesíteni, ha katonai akciót rendel el. Továbbá a törvény kitér a hadviselés időtartalmára, miszerint az amerikai erők 60 nap elteltével csak kongresszusi felhatalmazással folytathatják a harcokat. Az elnöknek tehát a 60 nap elteltével vissza kell vonnia a hadsereget, ha az amerikai Kongresszus nem hagyja jóvá bevetésüket. Nixon elnök azonban a törvényt alkotmányellenesnek ítélte meg. Itt jelenik meg az a félreértés, miszerint a hadsereg, a katona kinek engedelmeskedjen: elnök parancsának, aki egyben a hadsereg főparancsnoka, vagy pedig a hatályos törvényeknek. A probléma feloldásának lehetősége, ha ilyen esetekben a katona marad a parancsnoki utasításnál. Ezen eljárás abból a szempontból is praktikus, hogy *„megőrzi egy formális döntési eljárást a katonatiszt számára...; ezáltal kikerüli azt*

¹ The War Powers Act of 1973. Public Law 93-148. 93rd Congress, H. J. Res. 542. Forrás: <http://www.columbia.edu/~gijw10/warpow.html> (2015.08.05.)

a veszélyes eshetőséget, hogy megkívánná a tisztektől vagy akár alkalmat adna rá nekik, hogy cselekedeteiket az Alkotmány helyes értelmezésére vonatkozó különféle érvek mérlegelése alapján határozzák meg.”² Fontos tehát, hogy a katonatisztnak maximálisan hinni kell a civil fölötteseitől érkező parancs(ok) törvényességében. A katonának tehát teljesíteni kell a parancsot, még ha a törvényességében a Kongresszus nem is ért egyet.

A következő lépés, mely egyben egy kérdést is előtérbe helyez, hogy hol húzódnak az engedelmesség kötelezettségeinek korlátai? Alapvető összefüggésként fogható fel, hogy akármilyen is a kötelezettség, mégsem egyetemes. Vannak olyan helyzetek, amikor az engedelmességnek csorbulnia kell, s engedetlenségnek kell megjelennie. Az engedetlenséget két típus alapján lehet csoportosítani: az egyik csoportosítási metódus magát a cselekedetet veszi számításban, míg a másik az engedetlenség okát keresi. Magát a kötelezettségszegést két alcsoportban lehet összefogni: hivatalos cselekmények és egyéni cselekedetek.

Hivatalos cselekményt akkor követ el a tiszt, ha betöltött pozíciója által tesz engedetlenséget. Az egyéni cselekedet pedig olyan szegés, amit bárki végrehajthat. (Például bírálja valaki a kormányzat adott politikáját.)

Az engedelmesség természetéről...

Az engedetlenség természetét vizsgálva arra figyelhetünk fel, hogy lényegében három nagy okot lehet megkülönböztetni, melyek alapjaiban képesek befolyásolni az engedelmesség szerepét. Ez a három „tényező” a következő: **A; erkölcsi és jogi okok, B; politikai megfontolás, vagy C; magánérdek.**

Az erkölcsi/jogi okokat keresve két kérdésre kell megtalálnunk a választ: mi is a parancsmegtagadáshoz való jog? A második pedig, hogy lehetséges-e egy magasabb erkölcsi parancs jelenléte a parancs nélkül történő cselekvéshez? A parancsmegtagadáshoz való jog alapvetően három esetben figyelhető meg: ha a parancs törvénytelen, ha sérti a nemzetközi jogot, valamint ha a parancs erkölcstelenségre sarkal. Előfordul, hogy valamikor a parancs – származzék akár magától a főparancsnoktól – nyilvánvalóan jogellenes. Amerikában a tapasztalat azt mutatja, hogy ilyen esetekben nemcsak felmentik a katonát a parancsmegtagadás vádjá alól, hanem kifejezetten tilos teljesítenie azt.³

A nemzetközi jog megsértésének egyik beszédes este a nürnbergi persorozatban volt megfigyelhető. Ugyanis Nürnbergben terjesztették ki a parancsmegtagadás kötelezettségét. Itt a

² Kenneth W. Kemp – Charles Hudlin: A haderő feletti polgári fennhatóság természetes és korlátai; In. A haderő polgári vezérlése; Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet; Gondolat; Budapest; 1995., 77-78. oldal.

³ Ez az elv jelent meg John Marshall főbíró egy esetében is, amikor is francia – amerikai tengeri háború zajlott a XVIII. század végén.

nemzetközi jog elsőbbségére hívták fel a figyelmet, nevezetesen, hogy a „nemzetközi jogot” sértő parancsokat akkor is meg kell tagadni, ha ez netán csorbítaná a civil vezetés elvét.”⁴

Ugyanez az elv azokra a parancsokra is érvényes, melyek az erkölcs követelményeit sértik. Igaz, hogy a civil vezetés utasításainak engedelmeskedni kell, továbbá, hogy az elvek tiszteletben tartása morális alapon történik, azonban az engedelmesség mindig csak első pillantásra kézenfekvő, elsődleges kötelezettség. Fontos hogy lássuk: senkit sem lehet atrocitások elkövetésére kötelezni. Az erkölcstelen feladatok végrehajtása azonban nem teljesen független a katonától: *„az erkölcsi döntésekért való felelősség azonban nem idegeníthető el oly könnyen.”*⁵ Itt a szerző arra próbál utalni, hogy a katona kap egyfajta mérlegelési lehetőséget, egyfajta mérlegelési szabadságot annak megítéléséhez, hogy erkölcsileg mennyire elfogadható az adott feladat végrehajtása. Így azt mondhatjuk, hogy *„az erkölcsi semlegesség, ellentétben a politikai semlegességgel sohasem tekinthető katonai erénynek.”*⁶

A következő tényező az engedetlenség hosszú útján járva a politikai megfontolású parancsmegtagadás. Itt olyan eseteket lehet felsorolni, amikor egy magas rangú katonai vezető nem úgy értelmezi, vagy pusztán nem tartja helyesnek a civil feletteseinek utasításait különféle okok miatt. (Például adott esetben a civil vezetés hozzá nem értése a katonai feladatokhoz, kötelezettségekhez.) Itt érdemes megemlítenünk Douglas MacArthur tábornok beszédes példáját. MacArthur tábornok a második világháború „sztárja”, aki a csendes-óceáni térségben végül térdre kényszerítette a japánokat, mégis a karrierje végét nem a háború jelentette, hanem a polgári vezérlés semmibevétele. A tábornokot ugyanis egyszerű elv motiválta, amikor szembeszállt civil fölötteseivel: a háborúban minden nemzet/állam végső célja a gyors és teljes győzelem. MacArthur a híres Clausewitz-i elvvel szemben úgy gondolta ugyanis, hogy a háború valójában a politika kudarca, s nem pedig a politika folytatása más eszközökkel. Ez a nézet egyértelműen a háború irányába mozdítja az adott vezetés cselekedeteit. A probléma az elv időzítésével volt csupán. A hidegháború elején ugyanis ez a fajta szemlélet, az erőpolitikája sokak szerint elvezetett volna a harmadik világháborúhoz. Így az akkori elnöknek, Trumannak kellett végül felmenteni a tábornokot, megőrizve azt a fajta egyensúlyt, mely az idő előrehaladtával közel 40 évre konzerválódott a nemzetközi politika színterein.

Tehát MacArthur esetében egy magas rangú katonatiszt sértette meg a civil vezetés elvét politikai megfontolásból. Úgy gondolta ugyanis, hogy szembeszegül a hadviselés korlátozására vonatkozó elnöki utasítással, ugyanis vannak olyan döntések, melyekben a civil utasítást nem szükséges betartani, ha katonai szempontból az adott cselekedett szükségszerű.

⁴ Kenneth W. Kemp – Charles Hudlin: A haderő feletti polgári fennhatóság természetes és korlátai; In: A haderő polgári vezérlése; Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet; Gondolat; Budapest; 1995., 82. oldal.

⁵ U.o. 83. oldal

⁶ U.o. 83. oldal

A harmadik, s egyben az utolsó engedetlenségre okot adó tényező a magánérdek. Itt bizonyos szinten átfedés fedezhető fel a politikai és a magánérdek tényezői között. Mindegyik esetben ugyanis a katona dönt, hogy értelmezi a politikát, valamint hogy saját szemszögéből mi is a megfelelő döntés, és a hozzá kapcsolódó cselekedet. A parancs érelemzése így rendkívül fontossá válik.

Itt érdemes megemlítenünk a téma azon aspektusát, miszerint hogyan, és milyen szinten képes befolyásolni a politika alakítását.

Morris Janowitz a katonai hivatásról szóló monográfiájában úgy értelmezi a katona funkcióját, hogy annak alapvetően három alkotója van: reprezentatív, tanácsadói és végrehajtói feladatok. Az első kettő „feladat” ad rá lehetőséget a katonai vezetőknek, hogy bizonyos keretek között képesek legyenek befolyásolni, hatni a politikai szférára. Finer, az amerikai társadalomtudós bizonyos szinten elutasítja azokat az elvárásokat, melyek azt mondják ki, hogy a katonáknak helytelen megpróbálkozniuk a politikai szféra befolyásolásával. Finer a következőképpen fejt ki nézetét: *„a civilek uralta valamennyi országban szabad a katonáknak azzal próbálkozni, hogy megnyerjék uraikat a saját nézőpontjuknak. Joguk és kötelességük is megkísérelni ezt. Nem állnak szilárdabb, de kétségkívül ingatagabb erkölcsi alapon sem, mint a civil kormányzat bármely más szektora, melynek szintén joga és kötelessége meggyőzni a kormányt a maga igazáról.”*⁷

Kétségtelen, hogy bizonyos szinten a katonai szférának hatnia kell a politikára a hatékony együttműködés érdekében, azonban nem teljesen irreleváns, hogy milyen mélységig szabad hagyni a katonai befolyás elhatalmasodását. Finer nem vette ugyanis figyelembe, hogy a katonaság nem olyan, mint a civil kormányzat bármely más szférája. Fontos, hogy tisztában legyünk vele: a hadsereg nagyon erős. Nagyon erős testületi szellemet alakít ki a hadsereg minden más társadalmi, politikai szférájával szemben. Továbbá az sem elhanyagolható tényező, hogy a katonai szféra sokkal könnyebben tud hatni, nyomást gyakorolni a kormányzatra saját nézeteinek elfogadtatása érdekében, mint a köztisztviselői kar.

Ezért érdemes megemlítenünk Samuel Adams-et, aki munkásságában katonai szféra hatalomnyerésére hívja fel a figyelmet: *„az állandó hadsereg, bármilyen szükséges lehet is olykor, mindig veszélyezteti a nép szabadságjogait. A katonák hajlamosak rá, hogy önmagukat a polgárság egészétől különálló Testületnek tekintsék. Fegyverük mindig kéznél van... Egy ilyen hatalmat mindig éberem és gyanakodva kell szemmel tartani.”*⁸

⁷ Finert idézi Kenneth W. Kemp – Charles Hudlin: A haderő feletti polgári fennhatóság természetes és korlátai; In. A haderő polgári vezérlése; Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet; Gondolat; Budapest; 1995., 89. oldal

⁸ Samuel Adams-et idézi Kenneth W. Kemp – Charles Hudlin: A haderő feletti polgári fennhatóság természetes és korlátai; In. A haderő polgári vezérlése; Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet; Gondolat; Budapest; 1995., 90. oldal

A civil – katonai kapcsolatok problematikájára adott válaszokat így a két gondolkodó két idézete között kell elhelyezni. Nem szabad megengedni, hogy bármelyik világ elhatalmasodjon a másikon, mert annak beláthatatlan következményei lehetnek.

Mindent összevetve tehát a civil kontrollra szükség van, mert nélküle nem alakulhatna ki a modern értelemben vett demokrácia. Az egyensúly nélkül ugyanis - melyet dolgozatom elején már ismertettem – vagy a politikai vezetés, vagy a katonai szféra válna dominánssá, melynek a végeredménye a következő lenne: **a; anarchia**, vagy **b; katonai diktatúra**.

Az anarchia esetén az adott államban nem lennének jelen azok a szükséges feltételek, melyeket egy hatékony hadsereg garantálna: területi függetlenség és integritás, jól működő gazdaság és civil társadalom. A másik véglet, ha a hadsereg hatalomra tesz szert, s a katonai vezetők válnak a politika irányítójává, alakítójává.

Míg a XVI. században, Machiavelli idejében a kapocs a civil szféra és a katonák között a fejedelem, a mindenkori uralkodó volt, addig napjainkban a jól működő rendszer, szabályok és intézmények adják meg a keretét, egy hatékony, jól prosperáló hadseregnek.

Visszatérve gondolatindító idézetünkhöz: jó törvényekre és jó hadseregre van szükség. Machiavelli tanácsa korokon átívelő igazság, függetlenül attól, hogy királyságokról, vagy demokráciákról beszélünk-e... A cél ugyanis azonos: egy erős állam létrehozása... bármi áron!